

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری (ره)

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته مدرسی و معارف اسلامی - گرایش تاریخ و تمدن ملل اسلامی

عنوان

ادعاهای مهدویت و علل ظهور آن در سه قرن اول اسلام

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا جواهری

استاد مشاور: جناب آقای دکتر سیدحسین سیدموسوی

تدوین و نگارش: مصطفی حیدری (ش.د: ۱۳۸۰/۰۲/۲۸)

بهار: ۱۳۹۱

با تقدیر و تشکر فراوان

از اساتید؛

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد رضا جواهری، استاد راهنما که با راهنمایی و حوصله فراوان و اخلاق خوب، مرا در نگارش این پایان نامه کمک کردند.

و

دکتر سید حسین سید موسوی، استاد مشاور که با صبر و راهنمایی خود مرا در نوشتن این پایان نامه، یاری رساندند.

و

از همسر مهربان و فداکارم که با صبر و گذشت خود مرا در ادامه تحصیل یاری می‌رساند. خداوند او را با بانوی دو عالم محشور گرداند.

تقدیم به آن‌که، همه ریزه‌خوار سفره پربرکت وجود اویم. او که مدام به یاد ما است و آنی و کمتر از آنی از یادمان غافل نمی‌شود. آن‌که، کمبودهایمان، می‌بیند. چشم بر هم می‌نهد و با صبر و دعای خود یاریمان می‌کند. او که بیشتر از ما، برای فرجام تلاش و دعا می‌کند.

اللهم عجل لولیک الفرج و العافیة و النصر و زین الارض بطول بقائه و مد فی عمره الشریف.

اللهم اجعلنا من اعوانه و انصاره. آمین یا رب العالمین.



بسمه تعالی

مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی دانشجویان.

دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله/پایان نامه: ادعاهای مهدویت و علل ظهور آن در سه قرن اول اسلام

نام نویسنده: مصطفی حیدری

نام استاد راهنما: حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد رضا جواهری

نام استاد مشاور: دکتر سیدحسین سید موسوی

دانشکده: الهیات و معارف شهید مطهری(ره)	گروه: مدرسی و معارف اسلامی	رشته تحصیلی: مدرسی معارف اسلامی_ تاریخ و تمدن اسلامی
تاریخ تصویب: ۱۳۸۹/۱۰/۲۹	تاریخ دفاع: ۱۳۹۱/۴/۶	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد* دکتری	تعداد صفحات: ۲۴۴	

چکیده رساله/ پایان نامه:

مسأله موعود گرایی از جمله مسائلی است که در اکثر ادیان و مذاهب جایگاه خاصی دارد در دین اسلام نیز به این آموزه توجهی خاص شده است و در آیات و روایات بر ضرورت آن در جامعه تأکید شده است.

این نوشته در صدد تبیین ضرورت وجود موعود در اسلام از آئینه آیات و روایات و عقل و این که این امر اختصاص به تشیع ندارد و اهل سنت نیز در کلیات آن با شیعه هم اعتقادند. می باشد. و همچنین معرفی هویت اشخاصی که با تطبیق نشانه های مهدی حقیقی بر خود، خود را مهدی تلقی کرده اند. و یا عده ای که به جهت داشتن ویژگی خاص، به این عنوان منسوب شده اند. که به صورت فرقه و یا تفکر برای مدتی هم که شده جامعه اسلامی و عده ای از عوام و حتی برخی از خواص را به خود مشغول کرده اند.

و همچنین بیان علل و انگیزه های ظهور این ادعاها و پیامدهای آن در سطح جامعه می باشد.

کلیدواژه:	امضای استاد راهنما:
مهدی، مهدویت، متمدی، مدعیان	تاریخ:

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه، کلیات	۱
مقدمه	۲
تعریف مسأله و تبیین موضوع	۲
ضرورت تحقیق و هدف	۲
پرسش های اساسی تحقیق	۳
فرضیه ها یا پاسخ های احتمالی تحقیق	۳
جنبه جدید بودن و نوآوری طرح در چیست؟	۴
روش انجام تحقیق	۴
ساختار و بدنه اصلی تحقیق (فصل بندی اجمالی مباحث)	۴
کلیات	۶
تاریخ ظهور اندیشه مهدویت	۶

۶.....	کلید واژه.....
۸.....	سخنی با خواننده.....
۱۰.....	فصل دوم: ضرورت وجود مهدی (عجل الله تعالی فرجه).....
۱۱.....	آیات.....
۲۹.....	احادیث.....
۴۳.....	عقل.....
۴۴.....	اجماع.....
۴۷.....	اجرای وعده های خداوند:.....
۵۰.....	فصل سوم: مهدی عندالشیعه و السنه.....
۵۱.....	مهدی شخصی یا نوعی.....
۵۳.....	نسب حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه).....
۵۸.....	مادر حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه).....
۶۱.....	شمائل مهدی (عجل الله تعالی فرجه).....
۶۲.....	غیبت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه).....
۶۵.....	علت غیبت.....
۷۰.....	مهدی (عجل الله تعالی فرجه) نزد اهل سنت.....

۷۹ فصل چهارم: ادّعی مهدویّت در معصومین (علیهم‌السلام)
۸۰ عبدالله بن سبا
۸۲ علّت ادّعی فرقه سبائیّه
۸۳ جهل و عوام‌زدگی
۸۴ غلو
۸۵ دخالت اجنبی
۸۵ فرقه واقفیه امام باقر (علیه‌السلام)
۸۶ فرقه ناووسیّه
۸۸ علت ادّعی ناووسیّه
۸۸ دنیا طلبی
۸۸ اوضاع سیاسی و اجتماعی
۸۹ فرقه موسویّه؛ (مفضلیه، ممطوره، بشیریه، همسویه، واقفیه)
۹۰ واقفیه، ممطوره
۹۲ علّت ادّعی واقفیه موسویّه
۹۲ غلو
۹۳ اوضاع سیاسی و اجتماعی
۹۴ دنیا طلبی
۹۵ استناد نادرست به روایات
۹۵ عوام فریبی
۹۶ واقفیه، عسکریّه

۹۷ عدّت واقفیه حسن بن علی العسکری (علیهما السلام)
۹۷ استناد نادرست به روایات
۹۸ اوضاع سیاسی و اجتماعی
۱۰۰ فصل پنجم: ملّعیان مهدویت در شیعه
۱۰۱ مختار کیست؟
۱۰۶ محمد بن حنفیه
۱۱۲ کیسانیه کربیه یا حریه
۱۱۴ کیسانیه مختاریه، اسحاقیه
۱۱۷ کیسانیه هاشمیه، رزامیه، ابومسلمیه
۱۱۸ عدّت ادّعی کیسانیه
۱۱۹ استناد نادرست به روایات
۱۲۰ موضع گیری ائمه
۱۲۲ غلو
۱۲۳ دخالت دشمنان
۱۲۳ اتهام
۱۲۴ اوضاع سیاسی و اجتماعی
۱۲۵ تقیه
۱۲۶ توجیح اعمال
۱۲۷ انگیزه سیاسی و دنیا طلبی
۱۲۹ فرقه بیانیّه (ابوهاشم)
۱۳۰ علل ادّعی بیانیّه
۱۳۰ اوضاع سیاسی

- ۱۳۰ غلو
- ۱۳۱ فرقه حربیه، حارثیه
- ۱۳۱ عبدالله بن معاویه
- ۱۳۴ علت ادعا عبدالله بن معاویه
- ۱۳۴ اوضاع سیاسی
- ۱۳۴ زید بن علی (۸۰-۱۲۲ ه ق)
- ۱۴۰ عدت قیام زید
- ۱۴۱ سوءاستفاده
- ۱۴۱ تطبیق نادرست روایات
- ۱۴۵ غلو
- ۱۴۵ دنیا طلبی و حسادت به امام باقر (علیه السلام)
- ۱۴۷ عدم تدبیر حاکمان
- ۱۴۷ زیاد بن منذر
- ۱۴۸ یحیی بن عمر (۲۵۰ ه ق)
- ۱۴۸ عدت قیام یحیی بن عمر
- ۱۴۸ اوضاع سیاسی و اجتماعی
- ۱۴۹ محمد بن قاسم (۲۱۹ ه ق)
- ۱۵۰ محمد بن عمر
- ۱۵۰ نفس زکیه ۱۴۵ (ه ق)
- ۱۵۲ نفس زکیه و ادعای مهدویت
- ۱۵۵ فرقه محمدیه، مغیریّه، مهدیه (نفس زکیه)

۱۵۷	نقد
۱۵۸	عدّت ادّعاى نفس زكّيه
۱۵۸	مكر بيگانگان
۱۵۸	جوّ حاكم
۱۶۰	تطبيق نادرست روايات
۱۶۲	غلوّ
۱۶۲	اسماعيل بن جعفر
۱۶۴	فرقه اسماعيليه خالصه، خطايه
۱۶۶	محمد بن اسماعيل
۱۶۷	اسماعيليه مباركيه يا واقفه يا قرامطه محمد بن اسماعيل
۱۶۸	فرقه قرامطه محمد بن اسماعيل
۱۷۱	منشأ فرقه اسماعيليه
۱۷۴	عدّت ادّعاى اسماعيليه
۱۷۴	اتهام
	Error! Bookmark not defined. تطبيق نادرست روايات
۱۷۵	اوضاع اجتماعى سياسى و اقتصادى
۱۷۶	غلوّ
۱۷۷	محمد بن حسن العسكري
۱۷۷	عدّت ادّعاى مهدويّ محمد بن حسن العسكري
۱۷۷	اوضاع سياسى و اجتماعى
۱۷۸	واقفيّه محمد بن على الهادى (عليه السلام)

- ١٧٩ عدت ادعای واقفیه محمد بن علی (علیهما السلام)
- ١٧٩ غلو
- ١٧٩ استناد به روایات
- ١٧٩ فرقه منصوریه
- ١٨٠ فرقه فطحیه (محمد بن عبدالله افطح)
- ١٨١ فرقه فطحیه نفیسیه
- ١٨١ فرقه فطحیه خالصه
- ١٨٢ عدت ادعای فطحیه
- ١٨٣ اوضاع سیاسی و اجتماعی
- ١٨٤ مکر دشمنان
- ١٨٤ فرقه جعفریه
- ١٨٤ عدت ادعا
- ١٨٥ فرقه جوادیه
- ١٨٥ فرقه سمطیه محمد دیباج ١٤٨٨ م ه ق
- ١٨٦ عدت ادعای سمیطیه (محمد دیباج)
- ١٨٦ استناد به روایات
- ١٨٦ اوضاع سیاسی و اجتماعی
- ١٨٧ سوءاستفاده فرصت طلبان
- ١٨٨ عبیدالله بن محمد فاطمی
- ١٨٨ عدت قیام عبیدالله فاطمی

۱۸۹	فصل ششم: مدعیان مهدویت در اهل سنت
۱۹۰	یزیدیه
۱۹۱	مهدی اموی (سفیانی)
۱۹۲	عدت ادعای مهدی اموی
۱۹۲	عوام فریبی
۱۹۲	عمر بن عبدالعزیز اموی (م ۱۰۱ ق)
۱۹۳	عدت ادعای عمر بن عبدالعزیز
۱۹۳	انگیزه سیاسی
۱۹۳	برداشت نادرست از روایات
۱۹۴	سفاح عباسی
۱۹۵	عدت ادعای سفاح عباسی
۱۹۵	جهل مردم
۱۹۵	استناد نادرست به روایات
۱۹۶	منصور عباسی (م ۱۵۸ ه ق)
۱۹۷	عدت ادعای منصور عباسی
۱۹۷	به انحراف و به چالش کشیدن دعوت علویان
۱۹۷	تأویل نادرست روایات
۱۹۸	مهدی عباسی (م ۱۶۹ ق)
۱۹۹	عدت ادعای مهدی عباسی
۱۹۹	نیرنگ خلفای عباسی

۱۹۹	فرقه ابوالمسلمیه، مسلمیه
۲۰۰	ابومسلم خراسانی
۲۰۱	ابومسلم و کشتن شیعیان
۲۰۲	عدت ادعای ابومسلم
۲۰۳	جو خفقان
۲۰۴	استناد نادرست به روایات
۲۰۴	دخالت اجانب
۲۰۵	فصل دهم: در بیان پیامدهای این ادعاها
۲۰۶	کند کردن حرکت رو به رشد اسلام
۲۰۶	وجود فرقه های انحرافی
۲۰۷	ایجاد تفرقه در بین مسلمانان
۲۰۸	نتیجه گیری
۲۰۸	پیشنهادها
۲۱۰	فهرست منابع

فصل اول: کلیات

تعریف مسأله و تبیین موضوع

با توجه به این که مهدویت یک اصل اساسی اسلامی و ریشه در کلام رسول الله (صلی الله علیه و اله) دارد. لذا کلیت مسأله مورد اتفاق همه فرقه‌های اسلامی از شیعه و اهل سنت است اگر چه در برخی از ویژگی‌ها و مطالب آن باهم اختلاف دارند. و لذا مدعیان محدود در شیعه نیستند بلکه از اهل سنت نیز افرادی این ادعا را کرده‌اند.

البته برخی خود ادعای مهدویت نداشته‌اند و عده‌ای از پیروانشان آنان را مهدی خوانده‌اند.

با بررسی و تحلیل تاریخ زندگانی افرادی که در جریان این ادعاها در طول سه قرن اول اسلام جای گرفته‌اند و علل این ادعاها روشن می‌شود و کشف این علل می‌تواند برای منتظران ظهور در عصر حاضر درس‌ها و عبرت‌هایی داشته باشد.

ضرورت تحقیق و هدف

- آسیب‌شناسی ادعاهای مهدویت و بستن راه ادعاهای دروغین جدید و کاستن آثار مخرب آن در میان مردم

- پاسداری از آموزه‌های مهدویت با شناسایی و علل بروز مدعیان و ظهور ادعاها

- روشن‌گری برای منتظران ظهور

- توسعه پژوهش‌ها پیرامون مهدویت

- هدایت گمراهان پیروان ادعاهای مهدویت مانند اسماعیلیه و زیدیه که با بررسی و تحلیل این ادعاها و منشأ ظهورشان می‌تواند در هدایت آنان مؤثر باشد.

پرسش های اساسی تحقیق

اعتقاد به مهدی (عجل الله تعالی فرجه) چه جایگاهی در دین دارد؟

اعتقاد اهل سنت به مهدی (عجل الله تعالی فرجه) چگونه است؟

ادعاهای مهدویت در سه قرن اول اسلام کدامند؟

علل بروز ادعاهای گوناگون مهدویت در سه قرن اول اسلام چه بوده است؟

فرضیه‌ها یا پاسخ‌های احتمالی تحقیق

۱- با نظر به آیات شریفه قرآن و بسیاری از روایات نبوی و اهل بیت (علیهم‌السلام) وجود مهدی (عجل الله تعالی فرجه) ضرورت دارد. علاوه بر دلالت آیات و روایات بر مطلب عقل نیز حکم به وجود حضرت در جامعه می‌کند.

۲- با توجه به اصالت و اهمیت این مسأله و بیان آن در گفتار نبی و امامان معصوم (علیهم‌السلام) این مقوله از همان ابتدا مورد سوءاستفاده قرار گرفت. افرادی سودجو و دنیاطلب و چه بسا افرادی با نیات خیرخواهانه مانند مبارزه با ظلم و یا افرادی متدین ولی کوتاه فکر قرار گرفت و به نحوه های متعددی و علل مختلفی در جامعه ظهور پیدا کرد. بسیاری، خودشان اصلاً ادعایی نکرده اند و دیگران آنان را مهدی خوانده و برخی از آنان به صورت یک فرقه معروف درآمده‌اند. که منحصر در فرق شیعه نبوده و در اهل سنت نیز مدعیانی داشته است.

۳- علل متعددی در ظهور مدعیان به تناسب تعدد آنان در زمان های متفاوت و اوضاع سیاسی وقت و شخصیت آنان متصور است. که ما در صدد کشف و بیان آنها در این نوشته هستیم.

۳- این گونه ادعاها یقیناً پیامدهایی را نیز در پی دارد که با کشف و بیان آنها از تضرر بیشتر جامعه جلوگیری کنیم.

پیشینه تحقیق (کارهایی که تاکنون در این زمینه انجام گرفته است)

باتوجه به اهمیت این موضوع و جایگاه افراد زیادی از نگاه‌های مختلف به آن پرداخته‌اند که می‌توان به کتبی که در خصوص حضرت نوشته شده‌اند از جمله کتاب الغیبه نعمانی و الغیبه شیخ طوسی، کمال‌الدین شیخ شدوق، بحار الانوار جلد سیزده علامه مجلسی، مجله تخصصی انتظار مقاله محمدرضا نصوری، فصل‌نامه مشرق موعود مقاله سید محمد مرتضوی، مهدی (عجل الله تعالی فرجه) منتظر در اندیشه اسلامی نوشته عمیدی و مهدی (عجل الله تعالی فرجه) موعود نوشته سید علی اکبر قرشی و در فصل‌های مختلف این نوشته کتاب‌های متعددی نوشته شده است. از جمله کتب فرق از جمله؛ فرق الشیعه نوبختی، مقالات الاسلامیین اشعری، الفرق بین الفرق بغدادی و...

جنبه جدید بودن و نوآوری طرح در چیست؟

تنها ویژگی را که شاید بتوان برای این نوشته بیان کرد جمع‌آوری مطالب خصوص این مقطع زمانی و پرداختن به برخی علل و انگیزه‌هایی که در دیگر نوشته‌ها استطراداً و یا مختصر به آن پرداخته شده است.

بررسی انواع ادعاهای در عصر حضور و عصر غیبت و کشف و تبیین علل در این مقطع از زمان. دسته‌بندی آن‌ها بر اساس ادعاهای مدعیان

روش انجام تحقیق

کتابخانه‌ای (تحلیلی و توصیفی) با استفاده از کتب و برخی نرم‌افزارهای اسلامی مانند؛ کتابخانه‌ی اهل بیت (علیهم‌السلام)، نورالسیره ۲، موعود و انتظار.

ساختار و بدنه اصلی تحقیق (فصل‌بندی اجمالی مباحث)

این پایان‌نامه در قالب ده فصل تدوین شده است؛

فصل اول: شامل کلیات؛ توضیح برخی واژه‌ها، تاریخ ظهور اندیشه مهدویت و سخنی با خواننده.

فصل دوم: ضرورت وجود امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه)

فصل سوم: مهدی (عجل الله تعالی فرجه) نزد شیعه و اهل سنت

فصل چهارم: در خصوص ادعاهای مهدویت و ذکر علل آن در معصومین (علیهم‌السلام)

فصل پنجم: ادعاهای مهدویت در شیعه اعم از این که خودشان این ادعا را داشته‌اند و یا دیگران به آنان نسبت داده‌اند و پرداختن به شخصیت برخی از مدعیان. با ذکر علل و انگیزه آنان

فصل ششم: ادعاهای مهدویت در اهل سنت و ذکر علل و انگیزه‌های آنان

فصل هفتم: ذکر برخی پیامدهای این ادعاها

نتیجه‌گیری

فهرست منابع

کلیات

توضیح واژه‌ها

مهدی: شخصی که خدا او را هدایت کرده است. و گاهی در اسم‌ها استعمال می‌شود و اسم غالب می‌گردد. و مهدی (عجل الله تعالی فرجه) که آمدنش در آخرالزمان بشارت داده شده است از همین قبیل است. و یاقوت در اشتقاق آن سه وجه ذکر کرده است. که معنی دوم این است که اسم مفعول است از فعل هدی یهدی، اصل آن مهدوی بوده که واو در یاء به خاطر ثقیل بودن ادغام شده سپس دال مکسور شده است.^۱

اسم فاعل آن در قرآن دو مرتبه آمده است روزهای اولیّه اسلام این لقب از باب تشریفات به کار می‌رفت و حسان بن ثابت نبی (صلی الله علیه و اله) را به لقب مهدی توصیف کرده و جریر شاعر حضرت ابراهیم را به این لقب خوانده و اهل سنت این لقب را برای خلفاء استعمال می‌کردند (الخلفاء الراشدين المهديين) و امام سوم شیعیان حسین (علیه السلام) به المهدی بن المهدی خوانده شده است.^۲

تاریخ ظهور اندیشه مهدویت

کهن‌ترین فرقه اسلامی که اندیشه مهدویت را نزد آنان می‌یابیم فرقه کیسانیه هستند که برخی از شعراء از جمله کثیر، شاعر نامی آن زمان می‌گوید: «اوهمان کسی است که کعب الاحبار در دوره‌های گذشته از او خبر داده است.» که در صورت صحّت انتساب، او اولین کسی است که اندیشه مهدویت را در اسلام رواج داد. بدوی به نقل از ابن حزم می‌گوید: «یهودیان به غیبت برخی از بزرگان صالحین اعتقاد داشتند.»^۳

^۱ زبیدی، محب‌الدین، تاج العروس، ج ۲۰ ص ۳۳۲

^۲ کولن تیرنر، التشیع و التحول فی العصرالصفوی، ترجمه حسین علی عبدالقاهر، ص ۳۰۶

^۳ بدوی، عبدالرحمن، تاریخ ندیشه‌های کلامی در اسلام، ترجمه حسین صابری، ص ۷۳-۷۶-۷۸